

**КРАЇНИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ І МІЖНАРОДНА БЕЗПЕКА:
СПІЛЬНЕ Й ВІДМІННЕ В УКРАЇНСЬКОМУ ПИТАННІ**

МЕТЕЛЬОВА Т.О.,

кандидат філософських наук, доцент,

провідний науковий співробітник, в.о. заступника директора
Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Анотація

У статті проаналізовано зовнішньополітичну позицію країн Центральної Європи до України в контексті військового конфлікту з Росією. Показано, що така позиція визначається кількома чинниками, зокрема, віддаленістю країни від кордонів України, потужністю політичних, економічних і світоглядних складників соціалістичної спадщини. Крім того, конкретика поточного ставлення до проблем України корелює з конфігурацією трьох основних параметрів, якими визначено взаємодію конкретної країни з Російською Федерацією та її політикумом: економічним, політичним і корупційно-особистісним. Водночас зроблено висновок, що в ціннісному вимірі наявні розбіжності між країнами ЦЄ є другорядними і їх не варто перебільшувати.

Ключові слова: країни Центральної Європи, російсько-український конфлікт, культурно-цивілізаційні цінності, громадянське суспільство.

Країни Центральної або Центрально-Східної Європи – це група країн, об'єднаних не лише географічною ознакою, а передусім спільним комуністичним минулим, спадщину якого вони подолали неоднаковою мірою і в політичній, і в економічній, і в ціннісній та світоглядній царині. На сьогодні ця група, яку складають країни Балтії, Балкан, Вишеградської четвірки та три європейські країни колишнього СРСР – Білорусь, Молдова й Україна є, зрозуміло, вельми неоднорідною за своїми економічними потребами, політичними орієнтаціями й культурно-політичними традиціями. Неоднорідною не лише в цілому, а й усередині названих груп.

Серед них найбільш однозначну й послідовну позицію в обстоюванні державного суверенітету і територіальної цілісності України і – ширше – в цивілізаційному протистоянні України й Росії займають Польща й країни Балтії – Литва, Естонія й Латвія, що вилілося, серед іншого, у послідовному акцентуванні необхідності запровадження й посилення санкцій проти країни-агресора та у визнанні ними нагальної потреби у всебічній допомозі нашій країні, зокрема й озброєнням. Значною мірою це спричинено трьома чинниками: по-перше, безпосередньою наближеністю до джерела небезпеки – Росії, з якою ці країни мають спільний кордон, по-друге, найбільшою серед інших мірою визволення від економічного й політичного вантажу соцтабірного минулого й, по-третє, подоланою, однак не забутою його світоглядною спадщиною, яка дозволяє краще, ніж країни Західної Європи, розуміти абсурдистську й конфронтаційну логіку тоталітарного дівця й тому усвідомлювати серйозність, масштабність і глибину виниклої загрози як безпосередньо цим країнам, так і всьому світові. У практичній площині це результується в

терміновому й масштабному зміцненні власної обороноздатності й співпраці з НАТО та водночас у пошуку спільного з Україною захисту. Прикладом реалізації останнього є укладена 19 вересня 2014 року у Варшаві й ратифікована Україною 4 лютого міжурядова тристороння Угода між Польщею, Литвою й Україною про створення спільної військової частини.

Відсутність спільних кордонів з агресором і більша ступінь збереженості залишків комуністичних нашарувань у всіх сферах державного й суспільного життя – чинники, що в першу чергу зумовлюють відмінність позиції інших країн Центральної Європи від зазначених вище, відмінність, що дається взнаки навіть у країнах Вишеградської четвірки, донедавна близьких і єдиних у своїй політичній позиції. Сьогодні значна кількість аналітиків песимістично оцінюють перспективи збереження цієї єдності, констатуючи, що геополітичні інтереси Польщі, Чехії, Словаччини і Угорщини давно розійшлися, що вочевидь виявилось й у ставленні до України. І виявилось не сьогодні. Ще у квітні 2008 р. на Бухарестському саміті НАТО Угорщина не підтримала долучення України до Плану дій щодо членства в НАТО. На думку аналітиків (Войцеха Пшибульського, Якуба Логінова, Івана Романчука тощо), Вишеградська четвірка вже не має майбутнього, адже сьогодні не залишилося жодного з фундаментів, на яких це об'єднання побудоване. Причина ж у тому, що всередині В4 не відбулася інтеграція на рівні суспільств: «Євромайдан продемонстрував, що поляки тепер набагато ближче до українців, ніж до чехів і словаків, чехи ж більш, ніж поляків, орієнтуються на німців, а словаки — на австрійців, хорватів, сербів та, попри всі конфлікти, — на угорців»¹. На ці розбіжності суттєво вплинули і події в Україні та цілеспрямований вплив Росії. І якщо Польща і значною мірою Словаччина і на рівні вищої державної влади, і на рівні громадської думки практично одностайні у своїх європейських орієнтаціях, що корелюють з послідовною підтримкою України, то Чехія й особливо Угорщина демонструють яскраві відмінності в позиціях як серед різних державних структур, так і між владою й суспільством. Як відомо, президент Чехії Мілош Земан і угорський прем'єр-міністр Віктор Орбан, як, до слова, австрійський канцлер Вернер Файман, вважаються в Європі «найбільш проросійськими політиками». М.Земан до того ж – нині єдиний європейський лідер, який публічно заперечує факт вторгнення російських військ на схід України. Відомі вислови й дії цих політиків, що засвідчують їх курс на зближення з Росією і, відповідно, антиукраїнську спрямованість.

Треба, однак, зазначити, що, попри все, Україну і країни Вишеградської четвірки об'єктивно поєднує не лише наявність з трьома з них спільних кордонів протяжністю 736 км, а й спільні економічні інтереси й перспективи. Усі вони є важливими транзитерами російського газу, і його споживачами. Через їхню територію здійснюється значний відсоток постачання газу з Росії до Європи (80 % російського і середньоазійського газу до ЄС, що становить близько 40 % від загального обсягу імпортованого Євросоюзом газу). Поєднують спільні економічні потреби, адже в усіх них збереглася велика залежність економік від російських енергоносіїв: Словаччини майже на 100%, Польщі – на 92%, Угорщини – на 90%, Чехії – на 74%². Щоправда, з початком російського вторгнення чинник енергозалежності від Росії спрацьовує в них дуже по-різному. Країни В-4 також є імпортерами і можливими транзитерами електроенергії з України до інших країн Європи. Крім того, російська агресія проти України об'єктивно мала б сприяти зближенню цих країн, які у своєму недавньому чи відносно недавньому минулому зазнавали агресії з боку СРСР, спадкоємцем якого, в тому числі й у першу чергу в його імперсько-загарбницьких потугах, визнає себе нинішня Росія.

Відтак, попри всі розбіжності, перед лицем розростання російської агресії, уже починаючи з літа 2014 р., лідери Вишеградської четвірки, хоч і після довгих дебатів, однак знайшли

спільну позицію з ключових питань, включаючи Україну і газову безпеку. Вишеградська четвірка зміцніла у своїй підтримці розширення ЄС і НАТО, в тому числі за рахунок України. Усі її країни вже ратифікували угоду про асоціацію України з ЄС. Спільним успіхом стала й нинішня дієва підтримка народженого в травні 2012 року плану зі створення «Вишеградської бойової групи» (Visegrad Battlegroup). Підрозділ, до якого ввійдуть військові з усіх чотирьох країн, планують створити до 2016 року. А в червні 2014 р. на зустрічі в Чехії представників В4, у якій брав участь і голова генерального штабу української армії, керівники генштабів домовилися, що заклинуть глав своїх країн запропонувати офіційну участь у цьому підрозділі й Україні.

У листопаді 2014 р. на зустрічі президентів країн В4 та України в Братиславі домовлено про налагодження постійної взаємодії на рівні міністрів закордонних справ та оборони. Під час зустрічі президенти високо оцінили налаштованість України на не військове розв'язання конфлікту та засвідчили свою готовність і надалі підтримувати запроваджені щодо РФ санкції. Слід, щоправда, звернути увагу на один, але суттєвий нюанс такої підтримки, яким продемонстровано збереження розбіжностей в акцентах. Лише президент Польщі Броніслав Коморовський однозначно, хоч і від імені всіх держав В4, висловив підтримку Україні в її протистоянні саме російській агресії. Водночас президент Угорщини Янош Адер запевнив, що його країна продовжуватиме виконувати рішення щодо санкцій проти РФ. А за словами міністра закордонних справ Угорщини Петера Сійярто, Угорщина підтримує рішення Євросоюзу щодо запровадження нових санкцій проти Росії у випадку, якщо санкції підтримають інші країни ЄС. Сійярто наголосив, що Будапешт хоче «збалансованих, здорових і прагматичних» відносин з Москвою, проте відстоюватиме суверенітет України³. Офіційна позиція Уряду Чехії також полягає в повній підтримці територіальної цілісності і незалежності України та не ставить під сумнів участь Росії у конфлікті на сході України.

16 грудня під час зустрічі в Києві голів МЗС країн В4 створено фонд допомоги Україні. Країни четвірки розподілили між собою напрями надання допомоги в реформуванні України в рамках її євроінтеграції та імплементації Угоди з ЄС. Словаччина надаватиме допомогу у сфері енергетики та енергетичної безпеки, Польща – у сфері децентралізації та реформування влади на регіональному рівні, а також у сфері управління та державної служби, Чехія – у сфері реформування громадянського суспільства, освіти, а також ЗМІ, Угорщина – у сфері економічному розвитку країни, малого та середнього бізнесу, а також імплементації Угоди про зовнішню торгівлю.

5 лютого ц.р. президент Словаччини Андрей Кіска закликав Європейський Союз підтримати Україну і діяти одноставно у справі запровадження санкцій щодо Росії. Словацький президент підкреслив, що «за конфлікт в Україні більшу частину вини несе Росія». Наступного дня під час перебування з робочим візитом у Києві прем'єр-міністр Словаччини Роберт Фіцо акцентував те, що Словаччина поважає суверенітет і незалежність України, виступає за дотримання принципу її територіальної цілісності та заявив про наміри Словаччини сприяти мирному врегулюванню і реалізації намірів України стати членом Європейського Союзу. Він також повідомив про готовність збільшити з 1 березня потужності газопроводу «Ужгород-Вояни» з 11,5 млрд. куб м до 14,5 млрд. куб м на рік, для чого Угорщина і Словаччина будують систему сполучення газових комунікацій, що дасть додаткову можливість для реверсних поставок газу Україні. Нагадаю, що про реверсні поставки газу з власних газопроводів до України Угорщина, Польща та Словаччина домовилися в червні минулого року, коли «Газпром» припинив постачання газу Україні.

Попри окрему особисту позицію президента Чехії та прем'єра Угорщини всі країни четвірки здійснюють гуманітарну допомогу Україні: днями Угорщина оголосила допомогу людям, які опинилися у скрутному становищі в Україні через військові дії на сході, завданням власного уряду. Польща ж є однією з тих країн, яка серйозно розглядає можливість допомоги Україні зброєю.

Що ж до дисонансів між країнами В4 у найболючіших питаннях сьогодення, то варто виділити три основні параметри, які спричиняють неоднорідність позиції цих країн у питаннях протидії агресії Росії щодо України. Це – економічний, політичний й корупційно-особистісний виміри взаємин цих країн з РФ.

До економічного слід віднести не лише енергетичну залежність країн від «Газпрому», а й отриману в спадок від перебування у соціалістичному таборі й Варшавському блоці значну зав'язаність їх, як, утім, майже всіх країн Центральної Європи, на масштабні торговельні відносини з Росією. З огляду на значний, хоч і різних масштабів, товарообіг цих країн з Росією, введення санкцій проти РФ відчутно б'є по їхніх економіках. Саме цим, на наш погляд, спричинена позиція словацького уряду, який незрідка критикує санкції проти Росії і довго відкладав реверсні постачання газу, аргументуючи це санкціями з боку «Газпрому». Варто згадати й про закритий уже проект «Південний потік», інвестування в який було вкрай важливим для Угорщини, Болгарії, Хорватії, Сербії та Словенії (утім і для Італії й Австрії), що значною мірою вплинуло на позицію цих країн у питанні запровадження та розширення санкцій проти РФ.

Політичний параметр включає в себе передусім наявність певних, підігріваних російською пропагандою, реваншистських амбіцій політичного керівництва окремих країн та їх прихованих, закорінених у минуле територіальних прагнень (Угорщина, Чехія), а також потенційний і наявний політичний тиск Росії на їх керівництво, в тому числі із застосуванням економічних важелів. Лише кілька прикладів.

25 вересня Угорщина зупинила транспортування газу в Україну. Офіційно заявлено причиною була «технічна». Однак напередодні відбувся візит представників «Газпрому» до Угорщини, після чого Віктор Орбан пояснив зупинку реверсних постачань небезпекою з боку РФ. Згадаймо також, що під час зустрічі Орбана з Путіним у Москві у січні 2014 між Угорщиною й Росією було підписано договір про розширення АЕС «Пакш» й надання на ці цілі Угорщині кредиту у 10 мільярдів євро під надзвичайно низький відсоток, що як під кальку відтворювало ситуацію з кредитом, наданим уряду Януковича місяцем раніше. Тоді ж, у січні 2014 р., Віктор Орбан публічно зажадав автономії для угорської меншини в Україні.

Отже, Росія не гребує підкупом і шантажем у геополітичних масштабах і не лише на державному, а на й особистісному рівні, з чим пов'язане існування третього параметру, корупційного.

Згадаймо, що навіть після анексії Криму й початку дестабілізації ситуації у східних регіонах України – у квітні 2015 р. президент Чехії у своїх інтерв'ю закликав до «жорстких превентивних заходів» проти Росії, висловлював підтримку санкцій і навіть публічно виступав за операцію НАТО, якщо Росія зважиться на окупацію Східної України. Починаючи з червня риторика президента змінилася. Відтоді він уже «не бачив жодних причин» для санкцій, а у вересні заявив, що в Україні йде громадянська війна і немає ознак російського вторгнення. З часом заяви й дії чеського президента стають дедалі більше брутальними. Торік у листопаді він наполягає на тому, що Україна не повинна вступати в НАТО, має залишитися нейтральною і зазнати так званої фінляндизації. У січні

цього року його негативні висловлювання щодо українського Майдану й символічної для українців постаті Степана Бандери, до речі, значною мірою «популяризованого» й міфологізованого російською пропагандою, вже цілковито відтворюють російські кліше. Земан запрошує Путіна відвідати Прагу й сам приймає його запрошення відвідати Москву 9 травня 2015 р. Водночас, згідно розслідування чеського видання Respekt, у такій трансформації позицій чеського президента зіграло роль не лише давнє знайомство між Земаном і близьким другом Путіна Владіміром Якуніним, а й те, що останній фінансував передвиборну кампанію Земана.

Не є секретом, що Росія активно спонсорує діяльність націоналістичних і відверто реваншистських та профашистських партій Європи, зокрема й угорської «Йоббік», що цілком співвідноситься з путінською «євразійською доктриною», в рамках якої належить допомагати «друзям» по всій Європі. Навзаєм у своїй партійній програмі 2010 року члени «Йоббік» підкреслили важливість тісних відносин з Росією, а 2013 року лідер руху Габор Вона заявив про близькість позицій його партії до державницького курсу Росії, підкреслюючи спільність орієнтацій на так звані «традиційні цінності». І саме члени «Йоббік» торік у березні організували демонстрації з вимогою визнати анексію Криму та захистити угорську меншину в Закарпатті, а у квітні здійснили демарш в Європарламенті на підтримку Росії.

У ставленні до «традиційних цінностей» близька до «Йоббік» і правляча партія Угорщини «Фідес», лідером якої й є Віктор Орбан. Його позицію вирізняє не лише неприхована симпатія до російського керманіча і його політики, а й цілеспрямоване підігрівання тому в дестабілізації ситуації в Україні у вигляді періодичних публічних заяв (зокрема, у січні й травні 2014 р.) про необхідність автономії та подвійного громадянства для угорської меншини в Україні. З іншого боку, за повідомленням ЗМІ, в тому числі угорських, в укладеній між РФ і Угорщиною угоді щодо атомної електростанції може існувати й особистісний підтекст: у будівництві має брати участь давній друг прем'єр-міністра, який завідує бетонним бізнесом.

Водночас перебільшувати вагомість таких антиукраїнських заяв не варто: позиція прем'єра Угорщини не відбиває офіційної позиції керівництва країни, а дії самого Обана, попри його заяви, так чи інакше здебільшого узгоджуються з позицією ЄС. Наприкінці березня минулого року після анексії Криму президенти Угорщини і Польщі під час двосторонніх переговорів у Будапешті дійшли висновків, що через військову інтервенцію в Україні Євросоюз має ввести серйозніші санкції щодо Росії. «Польщу, Чехію, Словаччину й Угорщину обурює те, що у 21-му столітті вони є свідками такої військової інтервенції, яку ці держави пережили на власному досвіді»⁴, – заявив тоді угорський президент, а за кілька днів МЗС Угорщини зробило заяву, якою засуджувало позицію окремих угорських партій та рухів, що в контексті останніх подій ставлять під сумнів цілісність України. Та й самий прем'єр Угорщини неодноразово висловлював підтримку українській владі, принаймні, в розбудові демократичної держави, а практичні кроки в зміцненні енергетичної незалежності України, здійснювані ним, підтвердив і його останній візит до Києва 15 лютого цього року.

Аналогічна розбіжність між риторикою певних осіб у вищому керівництві країни й офіційною позицією самої країни, сформованою керівними структурами, існує й у Чехії. У листопаді 2014 р. після заяви М. Земана про перспективу фінляндизації України речник президента Їржі Овчачек запропонував значно м'якше пояснення його слів, згідно з яким під фінляндизацією президент розумів не підпорядкування зовнішньої політики України іншій державі, а лише її нейтральний статус. Заразом міністр закордонних справ Чехії Лубомір Заоралек заявив, що Чехія не мала б вказувати Україні, яке майбутнє вона буде

собі обирати. Не підтримав президента і прем'єр Чехії Богуслав Сobotка, а сенатори з Християнсько-демократичного союзу закликали Земана припинити розділяти суспільство своїми висловами.

З іншого боку, проросійська позиція окремих політичних діячів викликає активне несхвалення з боку громадянського суспільства, про що свідчать регулярні численні протестні акції в Чехії та Угорщині, зокрема в Празі та багатьох містах Угорщини 17 листопада, на початку грудня й у січні цього року. Масові протести в Чехії завадили приїзду Путіна на запрошення Мілоша Земана в січні 2015 р., такі ж акції супроводжували лютневий візит Путіна до Будапешту.

Слід окремо сказати про специфіку ситуації у Болгарії, яка, видається, з усіх країн Центральної Європи найбільше потерпає від залишків комуністичної спадщини у вигляді нерозвиненої економіки, панування кримінально-корупційних схем, традиційної політичної залежності від «старшого брата» через вагому політичну потугу комуністичних сил у країні – російські геополітичні інтереси активно просувають і підтримують потужні групи в Соціалістичній партії Болгарії. До того ж Болгарія надзвичайно вразлива у військовому сенсі через те, що й досі озброєна радянською зброєю і залежна від російських запчастин для неї. Водночас така вразливість підсилює потребу країни в допомозі й підтримці з боку ЄС і НАТО, що робить її значно дисциплінованішою щодо вимог Євросоюзу. У серпні минулого року в рамках санкцій ЄС і США щодо Росії Болгарія, попри свою економічну зацікавленість у спорудженні газопроводу «Південний потік», зупинила всі роботи з цього проекту. Для нинішнього керівництва країни, орієнтованого на європейський вектор, роль Росії у подіях в Україні є очевидною, що зайвий раз підтвердила стверджена президентом країни Росеном Плевнелієвим позиція, висловлена ним на конференції з безпеки в Мюнхені на початку лютого. Його слова звучать цілком однозначно і жорстко: «Ми бачимо агресивну й націоналістичну Росію, що не зупиняється перед підтримкою провокацій проти територіальної цілісності європейської країни - такої, як Україна...»⁵. Одним з головних викликів безпеки в Європі президент Болгарії назвав нездатність «російської держави, її суспільства та економіки пристосовуватися до процесів глобалізації та всебічної інтеграції»⁵.

Румунія не має спільного кордону з Росією. Відтак почувається відносно забезпечено, порівняно з державами Балтії й Польщею. Проте інспірований Москвою донбаський сепаратизм і російсько-українська війна позначились і на внутрішній, і на зовнішній політиці Бухареста. Як і на відносинах Румунії з Україною, що в попередні роки містили взаємні претензії, в тому числі й територіальні. Однак на тлі спільних викликів спірні питання відходять на задній план. Нинішній збіг румунських інтересів з українськими зав'язаний на сусідню обом державу – Молдову. Ще в березні 2014 р. тодішній президент Румунії Траян Бесеску висловив стурбованість тим, що після російського військового вторгнення до Грузії і України можуть слідувати аналогічні кроки і щодо Молдови, а в листопаді прем'єр-міністр країни Віктор Понта публічно визнав наявність конфлікту інтересів між Румунією й Росією в молдовському питанні й те, що головною небезпекою для Румунії є Росія і Путін.

Російська агресія проти України значно підсилила загрозу для Молдови, яка першою з пострадянських країн зазнала російської окупації частини своєї території з подальшою замороженням зони конфлікту. «Румунія співчуває Україні, в якій румуни бачать відображення власної революції 1989 р., проте ще більше Бухаресту болить доля Молдови. Оскільки географічно Молдова лежить між Румунією й Україною, цілком природно, що співпраця Києва та Бухареста є ключем, який може істотно впливати на

розвиток подій у регіоні, інтенсифікувати процес придністровського врегулювання, сприяти позитивній динаміці економічного розвитку»⁶. Відтак Румунія однозначно і послідовно засуджує порушення суверенітету і територіальної цілісності України, її новий президент Клаус Йоханніс обстоює посилення санкцій проти Росії, яка за його визнанням, більшою мірою відповідальна за події в Україні і бере безпосередню участь в озброєнні бойовиків та не використовує свій вплив для вирішення конфлікту. Зближення позицій двох країн відбилося й на конкретних кроках: наприкінці 2014 року Україна й Румунія підписали угоду з про спрощений перетин кордону для жителів прикордонної зони.

Сама ж Молдова, на території якої понад два десятки років перебувають військові сили агресора, вимушено уникає публічних заяв і спрямовує свої дії у бік зосередження зусиль на посиленні військової спроможності держави. Президент Молдови Ніколає Тимофті заявив, що небезпечні і страшні події в Україні в останні місяці зобов'язують Молдову мати підготовлену армію, що складається з професіоналів.

Агресія Росії й її зухвале, злочинне нехтування всіма нормами і засадами міжнародного права і повоєнного світоустрою істотно змінили розклад сил на Європейському континенті. Навіть такий сателіт Росії як Білорусь, де законсервовано одноосібний диктаторський режим Олександра Лукашенка, визнає загрозу перенесення конфлікту на територію цієї країни й дистанціюється від «союзника». Як і раніше висловлюючись щодо подальшої інтеграції країни в рамках Євразійського економічного союзу, білоруський лідер, однак, віднедавна зазначає, що Мінськ залишає за собою право виходу з нього. З 1 лютого в Білорусі набрав чинності новий Закон «Про воєнний стан»⁷, принципіві положення якого мають неоднозначне тлумачення й можуть застосовуватися залежно від суб'єктивної волі головнокомандувача: як на користь взаємних дій с союзником – Росією, так і проти. Балканські ж країни через свою віддаленість від Росії й знесиленість наслідками власних конфліктів на сьогодні в основному зайняли мовчазну, вичікувальну позицію. Хоча вислови їх перших осіб (за виключенням традиційно проросійської Сербії) дозволяють зробити висновок про усвідомлення ними всієї глибини проблеми і необхідності європейської консолідації й одностайності у виниклому цивілізаційному конфлікті.

Попри всі висвітлені розбіжності між країнами ЦЄ й значну відмінність у силі впливу на них чинників, що ці розбіжності спричиняють, є однак підстави з оптимізмом дивитися на можливість «одного голосу» Європи. І цей оптимізм закорінено в тому, що й робить Європу – Європою, в тому, що було й залишається підставою виникнення й існування єдиної Європи. Йдеться про те, що було перетворилося на заявлену формулу, однак раптом виявило свою життєву потугу й засяло яскравим світлом, омите кров'ю Небесної Сотні Майдану й тих, хто сьогодні й далі власною смертю перетворює риторичну формулу на джерело життя і світла – йдеться про європейські цінності. Недаремно на початку мого виступу було наведено кілька цитат. Ще раз нагадаю дві з них. «Це війна за свободу і демократію всього ЄС», «Йдеться про протистояння цивілізаційних цінностей, демократії і тоталітаризму, сили права і права сили».

А отже йдеться про цінності, що визначають певну засадничу комунікативну архітектуру в суспільстві й, відповідно, контрадикторну структуру взаємин між особою й спільнотою в різних ціннісних системах. Кілька слів про дві базові системи цінностей, конститутивні в культурно-цивілізаційному сенсі. Вододілом для емпірично відкритих й описаних В. Лефером ще в 70-х рр. минулого століття двох полярних ціннісних систем є статус у них одиничного й розмаїття: для Першої системи вони є легітимними, що тягне за собою визнання права Іншого на власну іншість та пошук порозуміння з ним. Друга ж характеризується не легітимністю відмінностей і домінантою загального над одиничним.

Перша притаманна відкритим суспільствам, друга – замкненим. Усю барвистість палітри європейських цінностей зрештою закорінено у визнанні легітимності Іншого. Дві системи цінностей не мають спільного знаменника і не можуть бути поєднані. А отже зіткнення ціннісних систем, яке й має місце сьогодні, на жаль, попри всі сподівання Європи, не має дипломатичного розв'язання, оскільки дипломатичний шлях для представників протилежної ціннісної системи є неприйнятним. І усвідомлення того змусить європейські країни дієвіше обстоювати ті самі європейські цінності і бути в тому спільними.

З іншого боку, розвиток громадянського суспільства в сучасних умовах глобалізації не лише свідчить про стрімке поширення й посилення цінностей Першої морально-етичної системи, європейських цінностей, а й провокує та інтенсифікує таке поширення. Сучасні громадські, особливо протестні рухи, сьогодні відрізняються спільними рисами, не залежними від їх «державної належності». Це, зокрема, горизонтальна, неієрархічна структура, що функціонує завдяки застосуванню сучасних комунікаційних засобів – соціальних мереж в Інтернеті, внаслідок чого підвищується незалежність перебігу протестних подій від ступеню висвітлення їх у ЗМІ. Другою істотною рисою протестів, що впливає з першої, є їх децентралізованість, відсутність явних лідерів, що, своєю чергою, знижує можливість ведення переговорного процесу між ними й владою й робить їх менш уразливими до корупційних спокус. Істотною властивістю їх є й значна дистанція між протестними рухами та інституціоналізованими складниками громадянського суспільства (профспілками, НУО) та політичними партіями, що не були організаторами протестів, а лише долучалися до них під час їх перебігу. Переважній більшості протестних рухів притаманний мирний характер і застосування насильства лише у відповідь на репресивні – із застосуванням сили – дії влади й провладних активістів. Нарешті визначальним є й переважання в них орієнтації на ціннісну сферу над соціальною й навіть політичною – обстоювання базових демократичних цінностей (права людини, громад тощо на противагу соціально-економічним вимогам). Визрівання й поширення таких непереможних рухів, наслідком яких є істотні, а подеколи й докорінні соціально-політичні зміни в країнах, засвідчують і оксамитові, а в подальшому кольорові революції, й арабська весна, й український Майдан та гонконзький Оццур Central. І це – надзвичайно важливий чинник впливу на позицію державних урядовців, незалежно від країни їх походження.

Засоби комунікації сучасного інформаційного світу, уможливаючи повернення до єдності громад шляхом встановлення необмеженої комунікації не менш необмеженої кількості їх учасників, нині становлять передумову відродження архаїчних форм безпосередньої прямої демократії. В умовах же, коли на представницьку демократію накладаються жорсткі рамки політичного режиму і вона перетворюється на епіфеномен, псевдодемократію, лише підкріплене техніко-комунікативними можливостями відродження прямої демократії як вияву суверенної влади громади над політичними процесами здатне повернути розвиток суспільства в цивілізоване річище. Звідси випливає висновок:

Розвиток громадянського суспільства в нових умовах і перетворення протестних дій на форму прямої демократії, поєднані з поширенням і ствердження європейських цінностей є запорукою «спільного голосу» Європи у протистоянні з навалою темряви за право Іншого на існування.

ПОСИЛАННЯ:

1 Логінов Я. Вишеградська четвірка: кінець ілюзій / «Дзеркало тижня Україна» №31, 5 вересня 2014.

2 Kudriachenko A.I. Ukraine and the Visegrad Four: Current Status and Prospects for Cooperation / Kudriachenko A.I. / Ukraine and the Visegrad Four: Towards a Mutually Beneficial Relationship / Pulišova V., Strážay T. (eds). – Bratislava: ADIN, s.r.o. Prešov, 2010. – 330 p. – P. 44.

3 Будапешт не блокуватиме нові санкції проти Росії, — глава МЗС Угорщини. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://24tv.ua/news/showNews.do?budapesht_ne_blokuvatime_novi_sanktsiyi_proti_rosiyi_gla_va_mzs_ugorshhini&objectId=508520.

4 Угорщина й Польща наполягають на поглибленні санкцій ЄС щодо Росії. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25305586.html>.

5 Плевнелиев: Русия е агресивна, опълченците са терористи! Искам нови тежки санкции за Путин! – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pan.bg/view_article-59-24178-Plevneliev-Rusiq-e-agresivna-opylchencite-sa-teroristi-ISKAM-NOVI-TEZHKI-SANKCII-ZA-PUTIN.html.

6 Гончар М., Матійчик Я., Герасимчук С., Гідора Р. Україна, Румунія і Чорне море: вікно можливостей на тлі російсько-української війни / «Дзеркало тижня Україна» № 38, 23 жовтня 2014.

7 Чи втягнеться Білорусь у російсько-українську війну? / Тиждень.ua. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/World/128939>.

Стаття надійшла до редколегії 02.03.2015

Прийнята до друку 26.03.2015